

УДК 165.2:159.95(130.122)

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2\(33\)-105-112](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2(33)-105-112)Білокопитова Ніна,
м. Запоріжжя, Україна <https://orcid.org/0000-0002-7260-0705>Білокопитов Володимир,
м. Запоріжжя, Україна <https://orcid.org/0000-0003-4726-6626>

ФІЛОСОФІЯ ГЕНІАЛЬНОСТІ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ТА ІНТЕРКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД

Анотація.

Статтю посвячено дослідженню діалектичної концепції співвідношення у діалогії «геніальність – безумство» з погляду філософських, психологічних, нейрофізіологічних точок зору. Міждисциплінарний та інтеркультурний підходи, які застосовані в теоретичному дослідженні, дають змогу інтегрувати дослідний напрям, що враховує динаміку розвитку неорганічного, біологічного і соціального світів.

Досліджувана проблематика стала спробою поєднати уявлення про живу і неживу природу (діяльність мозку людини – штучний інтелект), соціальне життя і техніку (соціальна свідомість – відцифровування кваліа). Метою глобального еволюціонізму є інтеграція природничого, соціогуманітарного і технічного знання. Прагматизм і глобальний еволюціонізм претендують на створення нового типу цілісного знання про реальність.

Ключові слова: «Ното genius»; геніальність-безумство; когнітивна розгальмованість; інтуїтивне; феномен «осаяння»; свідомість; кваліа; штучний інтелект.

Зацікавлення людиною такими проблемами фундаментального порядку, як проблема геніальності, філософії геніальності, творчості, свідомості, чуттєвого досвіду стійко зберігається впродовж усієї історії людства. І це не випадково, оскільки саме геніальність прокладає нові шляхи для розуміння світобудови, устрою суспільного життя, науки, культури, людини як особистості. Духовні пошуки людини позначені печаткою вічності, а тому в усіх історичних епохах і всіх культурах завжди замислювалися над питанням: «Хто ми і куди прямуємо?». Саме тому питання, які розв'язуються в процесі дослідження людської геніальності, виховання «надлюдини», а також філософська рефлексія про геніальність будуть залишатися серед найгостріших допоки існуватиме сама людина.

Змінювалися епохи, руйнувалися та зароджувалися імперії, змінювалися економічні формації та еліти, проте геніальність залишалася у своїй нерозгаданості, унікальності та в невизначеній сутності. Мірилом творчої потужності та непорушної єдності всіх народів була людська геніальність. Кожен пам'ятав і шанував своїх геніїв, оскільки саме креативні генії створювали абсолютно нову реальність, саме вони, на думку В. Вільденбанда, «робили велике, прагнули до ще більшого і відчували неосяжне» [19].

Метою пропонованої читачам статті є розуміння філософії геніальності з поглядів різних культур у різні історичні епохи, з'ясування ключових наукових понять і визначень, узагальнення філософських поглядів у концептуалізації розуміння свідомості, інтелекту, діалогії «геніальність – безумство».

Аналіз наукової літератури як соціогуманітарного, так і нейрофізіологічного змісту дає змогу стверджувати, що дослідження містить міждисциплінарний характер. У праці були використані доробки зарубіжних вчених, з-поміж яких А. Anastasi, А. Ball, Н. Corbin, М. Foucault, С. Lombroso, А. Ludwig, А. Schopenhauer, W. Windelband, О. Weininger, а також вітчизняних – О. Кришталь, Л. Яременко, М. Карповець та ін.

Сучасні західні підходи до проблематики геніальності, попри наявність безлічі напрямів, спираються на філософію прагматизму. Анна Анастасі зазначала: «Найширше і найбільш об'єк-

тивне визначення геніальності передбачає, людина, яка в будь-якій галузі діяльності здатна показати результати, які значно перевищують середні показники. <...> Роллер, акробат, який завоював світову популярність, або відомий шеф-кухар із повним правом можуть здобути титул генія і заслужити набагато більше визнання, аніж посередній діяч науки або художник. Але для того, щоб їхня геніальність була визнана, їх досягнення мають бути незмірно значнішими, ніж у другому випадку» [1, С. 473–474]. Цим прагматичним підходом, що мовчазно визнає сучасне суспільство, пояснюється відсутність серйозних досягнень у пізнанні людського генія в сучасній філософській традиції.

Ми не можемо зараховувати до геніїв правителів і політиків, уся «геніальність» яких зводиться до здатності використовувати технології спотворення істини, а також бізнесменів і банкірів, головною метою яких є аж ніяк не служіння великому та духовному, а отримання максимально можливих прибутків. Мав рацію Артур Шопенгауер, коли писав: «...порівнювати людину користі з людиною генія – це все одно, що порівнювати цеглу з діамантами» [16].

Кожна людина є геніальною настільки, наскільки володіє власним індивідуально-особистісним стилем життя, реалізовує його внутрішню потенцію в різноманітних проєктах, сюжетах і контекстах. Тут можлива певна культурологічна ремарка: усе ж таки геній не лише реалізує свій талант, а завжди є більшим за свій талант і творчість. Свого часу Мікеланджело сказав що, я так мало зробив у своїх творах. Будучи перфекціоністом (що є типовим проявом для геніїв), він зовсім не применшував владний талант, а навпаки – цілком адекватно оцінював свої творіння. Приклад Мікеланджело свідчить про те, що генії завжди більші за свої твори, неможливі для предметності. Форма та матеріал не можуть виразити генія – вони для нього надто затісні. Геніальність щоразу проривається за межі матерії, виходить у простір *недосказаного й недомовленого*. Саме в цьому невидимому рівні перебувають усі геніальні тексти та їхні автори [11, С. 20].

Якою б талановитою не була людина, вона не завжди є геніальною, адже «талант специфічний, а геніальність – універсальна» [18, С. 168–169]. До того ж геніальність зазвичай не локалізована в конкретному таланті. Вона пронизує всю творчість і діяльність особистості, поглинає її повністю. Геній немов маріонетка, що творить за невідомими йому законами. Тому тут важливий навіть не естетичний ідеал, а *інтуїція* естетичного. Саме інтуїція виступає безпосереднім осягненням естетичного, прориванням у сферу *трансцендентного* [11, С. 21].

Найбільш складна антропологічна амбівалентність, що присутня в генія, – наявність індивідуального й універсального начал. Яким чином глибоко індивідуальні особливості можуть співіснувати з найбільш універсальними, часто далекими абстрактними схемами? На це запитання спробував відповісти С. Франк: «Річ у тому, що всезагальність та індивідуальність за своєю суттю взагалі не різноманітні конфліктні начала, а співвідносні, взаємно пов'язані виміри вищої єдності» [11, С. 19].

Геній – це широта *інтелекту*, сила *уяви* та *активність* душі. Те, як людина отримує свої ідеї, залежить від того, як вона їх запам'ятовує. Людина кинута у Всесвіт із більш менш яскравими почуттями, що належать всьому людству. Більшість людей відчувають сильні почуття лише тоді, коли враження від цих об'єктів безпосередньо впливає на їхні потреби чи смаки [15].

Геній – це найвищий ступінь розвитку таланту. Творчість геніальної людини надає суспільству історичне й обов'язково позитивне значення. Відмінність генія від таланту полягає не так у мірі обдарованості особистості, як у тому, що геній створює епоху у сфері своєї діяльності.

Геніальна людина (*Homo genius*) розкривається у творчому акті як: відкривач смислів та універсальних ідей; відтворювач духовних цінностей та споглядач істини речей; справжній творець (creator) духовної культури.

Авторство терміна «креативність» віддають Дж. Гілфорду. Концепція креативності Дж. Гілфорда і Е. П. Торренса набула популярності після опублікування праць, у яких дослідники намагалися підтвердити ідею про кореляційні зв'язки між інтелектом та креативністю. Західні дослідники визначають креативність як технологічний елемент творчості. Механізм творчості – креативність – майже єдиний засіб, що матеріалізує продукти психічної діяльності.

Він є знаряддям людини, завдяки якому вона втручається в довкілля, практично змінює його, створює нові предмети і явища власними силами. Дж. Гілфорд вказав на принципове розходження між двома типами розумових операцій: *конвергенцією і дивергенцією*. *Конвергентне* мислення характеризується тим, що за наявності множини умов людина має знайти *єдине вірне рішення*. *Дивергентне* мислення визначається як тип мислення, що йде в різних напрямках. Такий тип мислення припускає *варіювання шляхів* розв'язання проблеми, призводить до несподіваних висновків і результатів. Дж. Гілфорд вважав операцію дивергенції *основою креативності* як загальної творчої здібності. Креативність (або здатність до творчості) – одна з найважливіших характеристик обдарованості. Творчістю створені науки та мистецтва, усі винаходи людської цивілізації. Здатність до творчості – вищий прояв активності людини, здатність створювати щось нове, оригінальне [20, С. 24–33].

Геній пов'язаний з *інтелектуальними здібностями і творчою продуктивністю*. Термін «геній» також можна застосовувати для позначення геніальних людей та/або ерудитів, які досягають успіху в багатьох предметах [10].

Відомий психіатр ХІХ ст. Чезаре Ломброзо в книзі «Геніальність і божевільня» [12] на прикладі фактів із життя всесвітньовідомих постатей аналізував вплив обдарованості на людську психіку. У своїй праці він розглядав фізичну подібність талановитих людей до хворих. Цікаво, що сам автор вважав цю книгу ключем до розуміння «таємничої суті генія».

Можна сказати, що в ХІХ столітті відкриття патологічного виміру психіки видатних людей було свого роду відображенням глобальної тенденції до демократизації суспільного життя [6].

Коли з'явилася праця Мішеля Фуко «Історія божевільня в епоху класицизму» [9] діалектичний зв'язок божевільня та творчості став сприйматися як щось само собою зрозуміле.

Та чи пов'язаний творчий геній із безумством або ні? Сучасні емпіричні дослідження свідчать, що ці поняття однозначно пов'язані. Згідно з останніми даними, найбільш важливою особливістю психіки, що зустрічається як у геніїв, так і у божевільних, є так звана **когнітивна розгальмованість** (*cognitive disinhibition*) – нездатність відфільтровувати і викидати марні речі, картинки чи ідеї зі свідомості. Саме ця властивість впливає на появу в людей маячних думок і сплутаності свідомості, але водночас вона робить творчі уми родючішими.

У другій половині ХХ ст. нейрофізіологи розшифрували всі електричні та фізико-хімічні процеси, що відбуваються в мозку. Механізми ми знаємо. Якщо нейронами сигнали передаються електричними імпульсами, то в міжнейронних контактах, *синапсах*, ці імпульси конвертуються в хімічні сигнали. Нервовий імпульс запускає цілу «диявольську кухню» іонообмінних і біохімічних процесів. *Синапси розмножуються в процесі навчання*. Місткість цієї системи контактів величезна. Мозок людини має близько 100 млрд нейронів, а кожен із нейронів має 10 тис. синапсів. Кількість можливих комбінацій у станах такої системи більша за число атомів у відомому нам Всесвіті [14].

Ми ще зовсім мало розуміємо механізм пам'яті. Ось людина навчається, тренує свій мозок. У результаті навчання в її мозку щось змінилося. Пам'ять означає, що в мозку залишився відбиток у синапсах. Там наше «Я». У процесі функціонування мозку *синапси* здатні змінювати свої властивості, причому здатні змінювати їх надовго. Упродовж життя всі молекули нашого тіла, окрім кісток, змінюються по декілька разів, а ми пам'ятаємо ім'я матері. Як? Детальний механізм цього процесу ще не відомий. Однією з найважливіших функцій мозку людини є свідомість. Ми не знаємо, як її визначити словами. Останніми роками свідомість стала предметом науки, а до того про неї лише філософствували [14].

Свідомість – явище принципово соціальне. Фізично наші мізки дісталися нам від предків, але їх «прошивка» визначається культурою, у якій сконцентровано досвід попередніх поколінь. Мозок навчається в середовищі, а середовище постійно змінюється людьми. Немовля під час народження потрапляє в культурне оточення, що існує на цю мить, сприймає його і впродовж життя посилено розвиває це середовище, щоб передати його нащадкам у більш ускладненому вигляді. Культура змінює мозок людини, а зміни в мізках розвивають культуру [14].

Існує думка, що мозок людини – це лише рецептор, за допомогою якого душа сприймає світ. Коли *нейронауки розв'яжуть мозковий код* розумової діяльності, то ми зрозуміємо, що відбувається в ділянках мозку, які відповідають за мислення та творчість. Мозок вбирає інформацію, обробляє її та приймає рішення – це так, але іноді людина отримує *готове формулювання рішення* ніби не звідки. Зазвичай це відбувається в рівному емоційному стані: не надто велика радість або смуток, а й не повний спокій. Якийсь оптимальний «рівень активної напівдрімоти» або «змінений стан свідомості». Творчість є однією з вищих, а то й найвищою властивістю мозку. Побачити подумки те, чого не існувало раніше у зміненому стані свідомості, можна визнати «феноменом осяяння». Стосовно цього існує дві гіпотези. Перша гіпотеза полягає в тому, що в момент осяяння мозок працює як ідеальний приймач. Але тоді треба визнати, що інформація надійшла ззовні – з космосу чи з четвертого виміру, але це поки що науково не доказово. А можна сказати, що мозок сам собі створив ідеальні умови та «осяявся».

Філософи давно звернули увагу на *зв'язок творчості зі зміненими станами свідомості*. Наприклад, у Платона змінені стани свідомості постають як «види одержимості та шаленства». Шопенгауер, посилаючись на Сенеку, стверджував, що Арістотель помічав, що «не було ще жодного великого розуму без домішки божевілля» [16]. Шопенгауер також висловлював думку, що геніальність і безумство мають таку грань, де вони стикаються між собою і часом переходять одна в одну, навіть поетичне натхнення визнавалося видом божевілля.

Варто зауважити, що важливим є звернення не лише до Заходу, а й до Сходу, де зароджувалися великі ідеї, хоча багато з них не були помічені. Поворот у бік ісламської думки зможе повернути історію філософії ці ідеї, а переклад «забутих» праць арабо-мусульманських мудреців дасть змогу збагатити наукову думку. Наприклад, *Ішракізм* є одним із п'яти головних напрямів арабо-мусульманської філософії. *Вчення про «осяяння»* (ішрак) Шихабуддіна Сухраварді (1153–1191 рр.), органічно включає іранську культурну спадщину зороастризму, переосмислене з моністичних позицій ісламської філософії. У теорії пізнання Сухраварді розвивав вчення про *інтуїтивне пізнання* суфіїв і положення Ібн Сіні (Авіценна) про два види справжнього пізнання (безпосереднє інтуїтивне пізнання та опосередковане пізнання) [5]. «Хікмат ал-Ішрак» («Мудрість осяяння») – головна праця Сухраварді [8]. Попри строгу форму викладу, чимало частин цієї праці присвячені практично кожному розділу філософського знання. Це не просто трактат про логіку, епістемологію чи онтологію, *це саме мудрість осяяння*. «Хікмат ал-Ішрак» призначений для тих, «хто вже прийшов до знань в інтуїтивній філософії, шукає їх або має зовсім невеликі знання в цій галузі, з тими, на кого зійшло божественне світло» [8].

А. Шопенгауер робить дуже цінне зауваження, що генія відрізняє не лише специфічна здатність до пізнання ідей або речей, незалежна від закону достатньої підстави, а й набуте *мистецтво робити доступним своє бачення* того, що існує іншим людям: митець змушує нас дивитися на світ його очима [16].

Відмінність генія від схибленого полягає не в здатності до девіації, яка властива і тому, й іншому, а переважно в *здатності збагачувати культуру* цінним змістом. На думку Шопенгауера, ця здатність досягається шляхом засвоєння технічної сторони мистецтв, або ширше – уже наявних культурних змістів, методології їхнього «виробництва». Причому нормальний геній, або геній, який успішно долає свою ненормальність, це нонсенс і нісенітниця. І він не може бути таким, що має відхилення лише в плані власної творчості, тому що когнітивна система, як і організм людини – це холістичне ціле. Творчий геній неможливий без змінених станів свідомості. Це пов'язано з варіабельністю станів когнітивної системи.

Класичні психологічні праці, присвячені зміненим станам свідомості, відстоюють наявність причиново-наслідкового зв'язку між змінним станом свідомості та творчими актами: «людина завжди прагнула викликати в себе змінений стан свідомості у спробі отримати нове знання, натхнення чи досвід. Відомі численні приклади раптового осяяння, творчого інсайту та розв'язання складних проблем, що трапляються у людини, коли вона занурена в такий стан, як транс, дрімота, сон, пасивна медитація або наркотична інтоксикація» [13].

Одна з найскладніших проблем у філософії та біології – це суб'єктивність *чуттєвого досвіду*. Квалія – це термін, що використовується у філософії (переважно в англomовній аналітичній філософії свідомості) для позначення сенсорних, чуттєвих явищ будь-якого роду, введений американським філософом К. І. Льюїсом у 1929 році. Будь-який досвід, недоступний нікому, окрім суб'єкта, що його сприймає, і є квалія. Простіше можна сказати, що квалія – це інформація, яку неможливо скопіювати та передати через відсутність релевантного чуттєвого досвіду, як, наприклад: смак; запах; колір; відчуття текстури та інших фізичних властивостей предметів; почуття. Розв'язання проблеми *квалія* наблизить людство до створення *повноцінного штучного інтелекту*, до епохи машин, які можуть відчувати.

Розрив між поясненням фізичних систем і поясненням здатності до *квалія* є важливим моментом сучасних дискусій щодо проблематики в площині «свідомість – тіло». Дехто відкидає здорову ідею *квалія*, розглядаючи цю концепцію як помилку категорії, що потребує подальшого прогресу в нейронауці для справжнього розуміння [4; 7]. Інші стверджують, що квалія є (хоча і рудиментарно) фундаментальним аспектом деяких або всіх фізичних речей [17]. Не дивлячись на це, подолання пояснювальної прогалини – це те, що Чалмерс [3] сформулював як «важку проблему» свідомості, яку певною мірою має розглядати кожна повна теорія свідомості. «Легкі проблеми» свідомості, згідно з Чалмерсом, це ті, які концептуально можливі для фізикалістського підходу дослідження свідомості (наприклад, повне розуміння лише нейронних корелятивів свідомості). Наведені вище аргументи з філософії свідомості показали, що пошук місця для аспекту феноменального усвідомлення свідомості поряд із нашими редуктивними поясненнями природного світу вимагають радикального перегляду або якостей, або самої реальності [2].

Можемо дійти висновку, що до концептуалізації геніальності як прояву творчої здібності особистості, різновиду чуттєвого досвіду та свідомості зверталися мислителі різних історичних епох і культур. Досліджуване питання має міждисциплінарний характер. Автори звернули увагу на дослідження філософів, психологів, нейрофізіологів, біологів задля об'єктивного уявлення щодо багатогранного антропологічного феномену геніальності (*Homo genius*). Доведено, що між геніальністю та безумством існує ледь відчутна грань, що має відображення в працях Ч. Ломброзо, М. Фуко, В. Віндельбанда та А. Шопенгауера. Було акцентовано на тому, що до філософії інтуїтивного пізнання «осаяння свідомості» зверталися вчені як на Сході, так на Заході. Також зазначено, що геніальність є найвищим творчим проявом, що пов'язаний із роботою мозку, діяльність якого на теперішній момент розшифрували нейрофізіологи з усіма його електричними і фізико-хімічними процесами. Проте *розв'язати мозковий код* розумової діяльності, що відповідає за мислення та творчість досі залишається не вирішуваним питанням. Також автори звернули увагу на суб'єктивність чуттєвого досвіду, категорію квалія, що є різновидом інформації, яку зараз неможливо скопіювати, відцифрувати та передати. Зазначено, що розв'язання проблеми категорії *квалія* наблизить людство до створення *повноцінного штучного інтелекту*, до епохи машин, які зможуть відчувати. Проте усвідомлення поряд із нашими редуктивними поясненнями світобудови, схоже, вимагатиме радикального перегляду самої реальності.

Використані літературні джерела

1. Anastasi A. Differential Psychology, The macmillan company / A. Anastasi. – New York, 1949. – 600 p. – URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.187455/page/n1/mode/2up>.
2. Ball A. The Mind-body Problem and Cognitive Neuroscience : A Brief History and Outlook / Alex Ball // Brain Matters. – 2023. – Vol. 6. – No. 1. – P. 15–18. – URL: <https://ugresearchjournals.illinois.edu/index.php/brainmatters/article/view/883/817>.
3. Chalmers D. J. Facing up to the problem of consciousness / D. J. Chalmers // Journal of Consciousness Studies. – 1995. – No. 2 (3). – P. 200–219.
4. Churchland P. M. «Reduction, qualia, and the direct introspection of brain states» / P. M. Churchland // The Journal of Philosophy. – 1985. – No. 82 (1). – P. 8–28. DOI: <https://doi.org/10.2307/2026509>.

5. Corbin H. History of Islamic Philosophy / H. Corbin. – London, 2006. – 462 p. – URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203870082/history-islamic-philosophy-henry-corbin>.
6. Де межа між геніальністю та безумством. – URL: <https://huxley.media/uk/author/huxley/>.
7. Dennett D. C. Quining qualia / D. C. Dennett // In Consciousness in Modern Science. – Oxford University Press, 1988. – URL: <https://web.ics.purdue.edu/~drkelly/DennettQuiningQualia1988.pdf>
8. es-Sühreverdî Şihabüddin. Hikmetü'l-İşrâk / Şihabüddin es-Sühreverdî. – Türkçesi Tahir Uluç, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2021. – 504 p.
9. Foucault Michel L'histoire de Godville à l'ère du classicisme / Michel Foucault. – Éditions Gallimard, 1972. – 587 p. – URL: https://monoskop.org/images/2/29/Foucault_Michel_Histoire_de_la_folie_a_l_age_classique.pdf.
10. Isaacson W. What Makes a Genius? The World's Greatest Minds Have One Thing in Common / W. Isaacson. – 2017. – URL: <https://time.com/5027069/what-makes-a-genius/>.
11. Карповець М. Філософська рецепція геніальності як антропологічного феномену / М. Карповець // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. – № 16. – С. 17-23, – URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6277/1/3.pdf.pdf>.
12. Lombroso Cesare. Genio e follia : prelezione ai corsi di antropologia e clinica psichiatrica presso la R. Università di Pavia / Cesare Lombroso. – Milano : Tipografia e Libreria di Giuseppe Chiusi, editore, 1864. – 46 p.
13. Ludwig A. M. Altered states of consciousness / A. M. Ludwig // Archives of General Psychiatry. – 1966. – No. 15 (3). – P. 225–234. DOI: <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1966.01730150001001>.
14. Мележик О. Творчість як вікно у підсвідомість: Інтерв'ю з академіком НАН України О. О. Кришталем / О. Мележик. – 2015, – URL: https://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Kryshtal_interview_Visnyk_092015.pdf.
15. Saint-Lambert Jean-François de. «Genius» The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert Collaborative Translation Project / Jean-François de Saint-Lambert. – Michigan Publishing, University of Michigan Library, 2007. – URL: <http://hdl.handle.net/2027/spo.did2222.0000.819>.
16. Schopenhauer A. The World As Will And Idea / A. Schopenhauer // Vol. II. London Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. 1909. – URL: <https://www.gutenberg.org/files/40097/40097-h/40097-h.html#toc17>.
17. Strawson G. Physicalist panpsychism / G. Strawson // In The Blackwell Companion to Consciousness, 2nd edition. – New York : Wiley-Blackwell, 2017. – 374–390. – URL: https://www.academia.edu/25420435/Physicalist_panpsychism_2017_draft.
18. Weininger O. Sex and character. Authorized Translation from the Sixth German Edition / O. Weininger. – New York : G. P. Putnam's Sons, 1906. – 356 p. – URL: <https://archive.org/details/b20442294/page/n5/mode/2up>.
19. Windelband W. Präludien / W. Windelband. – Tübingen, 1924. – 300 p. – URL: <https://archive.org/details/Prludien/page/n193/mode/2up>.
20. Яременко Л. Розвиток креативної особистості у позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук / Л. Яременко. – Київ. – 2011. – 198 с. – URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/44694/Yaremenko_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

References

1. Anastasi, A. (1949). Differential Psychology, The macmillan company. New York, 600 p. Retrieved from: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.187455/page/n1/mode/2up>.
2. Ball, A. (2023). The Mind-body Problem and Cognitive Neuroscience: A Brief History and Outlook. *Brain Matters*. Vol. 6. No. 1. P. 15–18. Retrieved from: <https://ugresearchjournals.illinois.edu/index.php/brainmatters/article/view/883/817>.
3. Chalmers, D. J. (1995). Facing up to the problem of consciousness. *Journal of Consciousness Studies*. No. 2 (3). P. 200–219.
4. Churchland, P. M. (1985). Reduction, qualia, and the direct introspection of brain states. *The Journal of Philosophy*. No. 82 (1). P. 8–28. DOI: <https://doi.org/10.2307/2026509>.
5. Corbin, H. (2006). History of Islamic Philosophy. London, 462 p. Retrieved from: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203870082/history-islamic-philosophy-henry-corbin>.

6. De mezha mizh henial'nisty ta bezumstvom [Where is the line between genius and madness?]. Retrieved from: <https://huxley.media/uk/author/huxley/> [in Ukrainian].
7. Dennett, D. C. (1988). Quining qualia. In *Consciousness in Modern Science*. Oxford University Press. Retrieved from: <https://web.ics.purdue.edu/~drkelly/DennettQuiningQualia1988.pdf>.
8. es-Sühreverdî Şihabüddin (2021). Hikmetü'l-İşrâk, Türkçesi Tahir Uluç, İstanbul, Ketebe Yayınları, 504 s.
9. Foucault, Michel (1972). L'histoire de Godville à l'ère du classicisme. Éditions Gallimard, 587 p. Retrieved from: https://monoskop.org/images/2/29/Foucault_Michel_Histoire_de_la_folie_a_l_age_classique.pdf.
10. Isaacson, W. (2017). What Makes a Genius? The World's Greatest Minds Have One Thing in Common. Retrieved from: <https://time.com/5027069/what-makes-a-genius/>.
11. Karpovets', M. (2014). Filosofs'ka retsepsiya henial'nosti yak antropologichnoho fenomenu [Philosophical reception of genius as an anthropological phenomenon]. *Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayink – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University*. No. 16. P. 17–23. Retrieved from: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6277/1/3.pdf.pdf> [in Ukrainian].
12. Lombroso Cesare. (1864). Genio e follia: prelezione ai corsi di antropologia e clinica psichiatrica presso la R. Università di Pavia. Milano: Tipografia e Libreria di Giuseppe Chiusi, editore, 46 p.
13. Ludwig, A. M. (1966). Altered states of consciousness. *Archives of General Psychiatry*. No. 15 (3). P. 225–234. DOI: <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1966.01730150001001>.
14. Melezhyk, O. (2015). Tvorchist yak vikno u pidsvidomist, Interviu z akademikom NAN Ukrayiny O.O. Kryshtalem [Creativity as a window into the subconscious, Interview with Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine O. O. Cryshtal]. Retrieved from: https://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Kryshtal_interview_Visnyk_092015.pdf [in Ukrainian].
15. Saint-Lambert, Jean-François de. (2007). «Genius» The Encyclopedia of Diderot & d'Alembert Collaborative Translation Project. Michigan Publishing, University of Michigan Library. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/2027/spo.did2222.0000.819>.
16. Schopenhauer, A. (1909). The World As Will And Idea, Vol. II. London Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Retrieved from: <https://www.gutenberg.org/files/40097/40097-h/40097-h.html#toc17>.
17. Strawson, G. (2017). Physicalist panpsychism. In *The Blackwell Companion to Consciousness*, 2nd edition. New York, P. 374–390. Retrieved from: https://www.academia.edu/25420435/Physicalist_panpsychism_2017_draft.
18. Weininger, O. (1906). Sex and character. Authorized Translation from the Sixth German Edition. New York, 356 p. Retrieved from: <https://archive.org/details/b20442294/page/n5/mode/2up>.
19. Windelband, W. (1924). Präjudien, Tübingen, 300 p. Retrieved from: <https://archive.org/details/Prludien/page/n193/mode/2up>.
20. Yaremenko, L. (2011). Rozvytok kreatyvnoyi osobystosti u pozashkil'nykh navchal'nykh zakladakh [Development of creative personality in extracurricular educational institutions.]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 198 p. Retrieved from: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/44694/Yaremenko_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

Bilokoytova Nina, Bilokopytov Volodymyr

THE PHILOSOPHY OF GIFTEDNESS: INTERDISCIPLINARY AND INTERCULTURAL APPROACH

Summary.

The article is devoted to the study of the dialectical concept of the relationship in the dilogy “genius-madness” from philosophical, psychological, neurophysiological points of view. Interdisciplinary and intercultural approaches, which are used in theoretical research, allow to integrate the research direction that takes into account the dynamics of the development of the inorganic, biological and social worlds.

The problem under study was an attempt to combine ideas about animate and inanimate nature (human brain activity – artificial intelligence), social life and technology (social consciousness – digitization of qualia). The goal of global evolutionism is the integration of natural, socio-humanitarian and technical knowledge.

The purpose of the study is to understand the philosophy of genius from the viewpoints of different cultures in different historical eras, to clarify the main scientific concepts and definitions, to generalize philosophical views

in the conceptualization of the understanding of consciousness, intelligence, and the dilogy “genius-madnes”. It can be said that in the XIX Century, the discovery of the pathological dimension of the psyche of great people was a kind of reflection of the global trend towards the democratization of social life.

“Homo genius”, is revealed in the creative act as a discoverer of meanings and universal ideas, as a reproducer of spiritual values and an observer of the truth of things, as a true creator. Genius is associated with intellectual abilities and creative productivity. Creativity is one of the highest, if not the highest, properties of the brain.

One of the most important functions of the human brain is consciousness. Consciousness became a subject of science literally in the last decade, before that it was only philosophized about. To see something by mentally that did not exist before in an altered state of consciousness can be recognized as a “phenomenon of enlightenment”. There are two hypotheses about this. The first: at the moment of enlightenment, the brain works as a perfect receiver. But then you must admit that the information came from outside – from outer space or from the fourth dimension, but this has not yet been scientifically proven. And we can say that the brain created ideal conditions for itself and “enlightened”.

The doctrine of “enlightenment” (ishrak) in the Middle Ages was initiated by Shihabuddin Suhrawardi, he developed the doctrine of intuitive knowledge of the Sufis. One of the most difficult problems in philosophy and biology is the subjectivity of sensory experience. Any experience unavailable to anyone except the subject who perceives it is a qualia. It can be said more simply that qualia is information that cannot be copied, digitized and transmitted due to the lack of relevant sensory experience. Solving the problem of qualia will bring humanity closer to the creation of a full-fledged artificial intelligence, it can bring us closer to the era of machines which can have feelings. We stand on the threshold of global evolutionism, which claims to create a new type of holistic knowledge about reality.

Keywords: “Homo genius”; genius-madness; cognitive disinhibition; intuitive; “enlightenment” phenomenon; consciousness; qualia; artificial intelligence.

Стаття надійшла до редколегії 20 червня 2024 року

УДК 37.013.42 : 343.8

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2\(33\)-112-121](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2(33)-112-121)

Доній Наталія,
м. Чернігів, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-7933-887X>

СВІТОГЛЯДНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДґРУНТЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація.

Публікацію присвячено розкриттю ідейно-філософських основ пенітенціарної педагогіки, розгор-тання хвилі якої на межі XX–XXI ст. зумовлено трендом перегляду пенітенціарної ідеї у вітчизняній науці відповідно до вектора інтеграції в європейський соціальний простір і запиту на конструювання посттоталітарної світоглядної парадигми розуміння феномена покарання. Актуальність досліджен-ня полягає в тому, що фахівці-практики, виконуючи завдання з перевиховання та ресоціалізації осіб, які відбувають покарання в установах кримінально-виконавчої системи та центрах пробачії, мають розумітися на світоглядно-філософському підґрунті вказаних процесів і усвідомлювати закладені в них ідеї задля досягнення соціально бажаного результату – повернення людини в соціальний простір із по-дальшим соціально прийнятним її співіснуванням.

Ключові слова: виховання; злочин; злочинець; засуджений; покарання; пенітенціарна педагогіка.

Людство має у своєму багажі значну кількість «вічних питань», до кола яких належить пи-тання і щодо злочину та покарання, і щодо шансу перетворення колишніх в’язнів на повноцін-них членів суспільства.